

עיצוב זיכרון קהילה מבעד לעיני ארכיונאית בקיבוץ

עדנה בר־דומי פרלמן

ארכיונאית בקיבוץ בצפון מנהלת מזה עשור את ארכיון הקיבוץ. בחרתי להציג את פועלה ואת חלקה בשינוי ההיסטוריוגרפיה של הקיבוץ.¹ בדיקת חומרים חזותיים בתוך ארכיון הקיבוץ מאירה את הדרך שבחרה החברה הקיבוצית לשמר את הזיכרון שלה ואת סדרי העדיפויות שלה כקהילה ומגלה מה טומן בחובו הזיכרון הקולקטיבי. הארכיונאית בקיבוץ הנדון בודקת מחדש את ההיסטוריה של הקיבוץ כשהיא מחדירה ערכים של שוויוניות ופמיניזם לתוך הארכיון. במאמר מובאות דוגמאות לדרכי פעולתה, ובסיומו מוצג ניתוח תצלום מן הארכיון.

הכוח שבארכיון

ארכיון נתפס כמוסד המתנהל באובייקטיביות ומציג בבואה נייטרלית של החברה, אך אלן סקולה (Sekula) אמן, סופר ומבקר אמריקני בן ימינו טוען כנגד נייטרליות זו:

'Clearly, archives are not neutral; they embody the power inherent in accumulation, collection, and hoarding'.²

אותה בבואה של אובייקטיביות ונייטרליות, השנויה במחלוקת, מאפשרת לארכיונים לאגור סמכות וכוח. כתוצאה מאיסוף התמונות לארכיון ומשימור תצלומים בו נעשים התצלומים עצמם למסמכים הנגועים בסמכותו של המוסד המאחסן אותם. הדמויות המופיעות בתצלומים גם הן מושפעות מאצטלת הסמכות הזאת.³ האיסוף

1 נחשפתי אל הנושא בעת הכנת עבודת הדוקטור שלי, שבה בחנתי ייצוג של ילדים בתוך אלבומי משפחה של חברי קיבוץ בתקופת קום המדינה. בדקתי ביטויים חזותיים של האידאולוגיה הסוציאליסטית בתצלומי הילדים באלבומי המשפחה הפרטיים. חקרתי איך שימר הארכיון בקיבוץ את הזיכרון הקולקטיבי של הקהילה בהשוואה לזרכו של החבר האינדיווידואל בשימור הזיכרון הפרטי שלו באלבום המשפחה.

2 L. Wells (ed.), *The Photography Reader*, London 2003, p. 446.

3 E. Barromi Perlman, (2007) 'Researching Photographic Representation of Biological Families in Kibbutzim in Israel between 1948-1967, Family Snaps

והשימור מספקים במה לקיום הדימויים המצולמים, שיכול להיעשות עדות למציאות המשתקפת מהדימויים. תהליך זה יכול לקרות בארכיון משום שהוא נחשב לבעל סמכות לשקף את המציאות. הארכיונאי אוסף תצלומים הקשורים לעניין מסוים, מגדיר ומקטלג אותם, ומתוך פעולות אלה הוא צובר מעמד, סמכות וכוח באותו עניין. לארכיונאי יש אחריות לגבי התצלומים שבחר, והתצלומים נגועים באחריות הזאת. כל התבוננות בתצלומים המצויים בתוך הארכיון הקיבוצי, המסומן כמוסד המייצג את האידאולוגיה הקיבוצית ומטרותיה, מתקיימת בצלה של אידאולוגיה זאת.

ארכיון יכול להיות מערכת שליטה המשמשת את מנגנוני החברה ומאפשרת להם להתקיים. עצם קיומו של ארכיון מקנה לו השפעה על זהותה של חברה. מאז המצאת הצילום במאה התשע עשרה וייחוסו לזרם הפוזיטיביסטי, המאפשר הצגה של דברים חזותיים כאמתות, צברו ארכיוני תצלומים בחברה המערבית כוח. התצלומים התקבלו כ'אמתיים', ובמילותיו של רולנד ברט (Barthes) כל תצלום נותן לצופה הרגשה ש'כך זה היה'.⁴

מישל פוקו (Foucault)⁵ תיאר את דרכה של החברה המערבית בפיתוח מנגנונים לאיסוף מידע על האוכלוסייה ובעקבותיו יצירת צורות של שליטה על המערכות ההגמוניות של החברה. לפי פוקו אנחנו חיים בחברה המאופיינת בקיום מנגנוני משמעת ומכניזם של השגחה (surveillance), שבאמצעותם מקיימת החברה שליטה ושיטור. הכוח זה, על פי פוקו, צומח בכל מקום, קיים בכל רבדיה של החברה האנושית בכל ההיבטים של מנגנוני הידע, כולל בארכיונים, ופועל על הכול, אך הוא קשה לאבחון מכיוון שהוא פועל באופן דיפוזי. הוא מאפשר את קיומם של מנגנוני הסדר של החברה. הצלחתם של מנגנונים כאלה היא תוצאה של עירוב מושג הכוח עם מושג האמת. לפי פוקו: 'Each society has its regime of truth, its "general politics" of truth: that is, the types of discourse which it accept and makes function as true'.

צילום יכול להיתפס כפעולת שיטור בגלל החיבור שלו לתופעה של קטלוג, חקירה, חשיפה, השוואה ומדידה של גוף האדם. כך מקיימת החברה מנגנונים בעלי יכולת לדלות מידע על תושביה הנתונים לתצפית. המצאת הצילום סללה דרך להמצאת שיטות קטלוג חזותי של החברה לצורך בקרה על האוכלוסייה. הארכיונים תרמו את חלקם לתהליך זה מכיוון שהכילו חומרים חזותיים המתבססים על תצלומים של שכבות שונות של האוכלוסייה וחלקים שונים של החברה. הארכיונים היו גם לגופים שמנגנוני החברה מנהלים אותם כדי להשליט סדר וכך להשיג שליטה על הפרטים בחברה. הדימוי המצולם, הנתפס כראי המציאות, ואופיו התיעודי של

on Kibbutz: Do they Exist?', Doctoral dissertation, Sussex University, 2007, pp. 230-236.

4 R. Barthes, 'Rhetoric of the Image', A. Trachtenberg (ed.), *Classic Essays on Photography*, New Haven 1980, p. 278

5 D. Greene, 'On Foucault: Disciplinary Power and Photography', J. Evans (ed.), *The Camerawork Essays: Context and Meaning in Photography*, London 1997, pp. 121-131.

6 שם, עמ' 123.

התצלום סייעו למנגנוני השלטון בחברה באכיפת סמכות על פושעים, מהפכנים, חולי נפש, חברי מחתרות, קבוצות שוליים וכו', פושעים צולמו ותצלומיהם קוטלגו לשימוש עתידי. כיום מצולמים אזרחים לצורך הנפקת תעודות ורישיונות. כל חברה יוצרת את שלטון האמת המתאים לה, משכללת את מסגרותיו, את מוסדותיו ואת אופן תפעולם וכך משפיעה על השיח ציבורי המאפשר לקהל להבחין בין האמת והכזב באופן הרצוי לאותה חברה.

מה מייחד את הארכיון בקיבוץ?

ארכיונים בקיבוצים אינם מושכים את המבקר וגם פעילותם אינה נחשבת לפעילות ייצוגית המאפיינת את חיי הקיבוץ. עבודת הארכיונאי אינה יצרנית ואינה מוערכת בקהילה הקיבוצית העכשווית לנוכח המציאות הכלכלית בהווה. הארכיונים אינם מופיעים באתרי קיבוצים המציעים שירותי אירוח והקיבוצים אינם מזמינים את אורחיהם לסייר בארכיון לאחר טיול כפינת החי וברפת. קשיים תקציביים מביאים קיבוצים לסגור ארכיונים או לצמצם את היקף העסקת האנשים הארכיונאים. ישנם קיבוצים שהארכיון הוסב בהם לאוסף קופסאות קרטון, והן מעלות אבק במחסן נשכח מעין הציבור. עם זאת בזמן האחרון שבים הארכיונים לחיים כשחברי הקיבוצים נזכרים בניירת הישנה ומתעניינים במסמכים מקוריים של בעלות על הקרקע והנכסים המשותפים לצורך הפרטה. פעולות ההנהגה בעבר, שגרמו לכל קיבוץ וקיבוץ לקיים ארכיון משלו, נראות מנותקות מהצרכים של החברה הקיבוצית כיום. בזכות הפער בין קיומו המכובד בימי הזוהר של התנועה הקיבוצית לבין גסטו היום נעשה הארכיון קרקע מרתקת למחקר. עיון בארכיון מעורר שאלות

מיטות ילדים מתקופת הלינה המשותפת, המשמשות כיום את המכבסה בקיבוץ שער הגולן.

צילום: עדנה בר־דומי פרלמן

לגבי בחירת החומרים שהוכנסו אליו לפני חמישים-שישים, שבעים ושמונים שנה. מה היה ערכם אז ומה ערכם היום? ומה החומרים הנבחרים כיום? מה היה טיבו של תהליך הבררה אז ומה טיבו היום? בגלל תהליכי השינוי העוברים על הקיבוצים נעשית עבודתו של הארכיונאי דרמטית במיוחד, שכן הוא משמר זיכרון קולקטיבי שמדי יום נשמטת פיסה שלו מדפי ההיסטוריה. בתי ילדים, 'כלבוניק' על השולחן בחדר האוכל ועלון הקיבוץ הם דוגמאות למונחים שמאחוריהם עולם ומלואו, והארכיונאי קובע במידה רבה אם יישכחו או ייזכרו לדורות.

הארכיונים בקיבוצים

קימו של הארכיון הצילומי הסתמך על האמת הצילומית, על הנייטרליות של הצילום שהתבססה בציבור במאה התשע עשרה. בהיותו מוסד נייטרלי הארכיון הוא בעל יכולת ליצור קטגוריות של סטנדרטיזציה של החברה, ליצור סטראוטיפים של נורמטיביות וארכיטיפים של החברה. בארכיון יש מקום לארכיטיפים הנורמטיביים וגם ל'אחרים', לאלה שאינם מתאימים לקודים הנורמטיביים, אם כי עבורם קיימים ארכיונים נפרדים. ארכיונים מאפשרים בין היתר הבררה בין קבוצות של מיעוטים, גזעים ומינים ובין קבוצות אידאולוגיות. החברה הקיבוצית הגדירה את עצמה כקבוצה אידאולוגית מובדלת בתוך החברה הישראלית ויצרה ארכיון לעצמה. עבורה הוא לא היה מנגנון המבדיל אותה מהחברה אלא מוסד שיצרה הנהגת התנועה כדי לשמר ולהבנות את מקומם של הקיבוצים בחברה הישראלית. מדינת ישראל בימי הקמתה התאפיינה בערב רב של זרמים פוליטיים, דתיים, חילוניים, חלוצים, בורגנים וסוציאליסטים, ציונים, אנטי-ציונים, מחתרות וצבא. בתוך כל אלה הכירה החברה הישראלית בתנועה הקיבוצית כזרם בעל אידאולוגיה ייחודית. החברה הקיבוצית רצתה מצד אחד לשמר את הזהות המובדלת שלה ומצד אחר לקבל הכרה במעמדה בתודעה הציבורית של החברה הישראלית כדי לקבל ממנה ומהמדינה תמיכה מוסרית וכלכלית. התנועה הקיבוצית גם רצתה למסד את תרומתם של הקיבוצים לתנועה הציונית ולמפעל ההתיישבותי, ואחת הדרכים לעשות זאת היתה הקמת ארכיונים. הארכיונים אפשרו לאנשי הקיבוצים להגדיר את עצמם כקבוצה נבדלת של אזרחים החיים במסגרת של החברה הקיבוצית, ועם זאת להיות מוכרים כחברה של אנשים רגילים, החיים חיים נורמטיביים של 'קיבוצניקים', עובדים, מטיילים, חוגגים חגים ומגדלים ילדים. הארכיונים אפשרו להם לגבש זהות זאת באמצעות תצלומים, קטעי עיתונים, עלונים וחומרים כתובים אחרים, ולהציב את עצמם לא רק כעוד קהילה במדינה אלא כמוסד בזכות עצמו. לארכיונים בקיבוצים היה תפקיד כפול: לתעד ולהציג את שתי הפנים הללו של החברה הקיבוצית,⁷ לבסס את תפיסת הנבדלות והייחוד באמצעות דימויים של חברי קיבוץ לבושים בכגדי עבודה ועסוקים במלאכת כפיים ושל לינה משותפת של הילדים בבתי הילדים. אלה לא היו תצלומי תעמולה אלא תיעוד אותנטי של החיים בקיבוץ, והם צולמו בזמן העבודה ובזמן הפעילות החינוכית של הילדים,

7 בר-רומי פרלמן, חקר הייצוג הצילומי (לעיל, הערה 3), עמ' 233.

דוגמה לתעלום בקטגוריה 'חינוך' בארכיון: פעילות של מערכת החינוך בקיבוץ. תערוכת סוף שנה של עבודות תלמידים, קבוצת תומר 1952, ארכיון קיבוץ שער הגולן.

במצבי אמת, ובנו זהות של קהילה ייחודית בעלת ייחוס חברתי מוגדר, בדומה לארכיונים שהוקמו כדי לשרת קבוצות אתניות ותרבויות ספציפיות. ב־בזמן תפס הקיבוץ את עצמו כחלק נורמטיבי ובלתי נפרד של החברה הישראלית. השניות טמונה בעובדה שהחברה הקיבוצית עשתה מאמץ גדול לבנות ארכיונים שמשקפים חברה נורמלית ונורמטיבית לכל דבר, אך הגדירה את עצמה חברה נבדלת. לפי התפיסה שרווחה בתנועה הקיבוצית בימי ראשית המדינה חיייהם של אנשי הקיבוץ היו ראויים יותר מחייהם של שאר תושבי המדינה, אשר חיו חיים שגויים, דלי ערכים ופחותי מוסר. מזווית ראייתו של הארכיון חיה שאר החברה הישראלית את חיי ה'אחר' בעוד חברי הקיבוץ, כפי שהם מיוצגים בארכיון, הם 'אנחנו'. הארכיונים עודדו אפוא פיתוח תחושה של נורמליות בתוך הקהילה הקיבוצית.

עבודתה של זיוה הארכיונאית⁸

שער הגולן, הקיבוץ של זיוה, אחד מיישובי חומה ומגדל, עלה על הקרקע ב־1937. במלחמת השחרור הוא הותקף בידי הסורים ונכבש וכל מבני הקיבוץ נשרפו כליל, כולל הארכיון. הילדים והנשים פונו מבעוד מועד לחיפה והלווחמים נלחמו עד שהוחלט לסגת. הקיבוץ שב והוקם לאחר המלחמה ובנה לעצמו ארכיון חדש וזהות חדשה עם תצלומים חדשים.

הארכיון שופץ בזכות תרומה של חבר קיבוץ, שהעביר את כספי הפיצויים שקיבל

8 זיוה דרור, קיבוץ שער הגולן.

מגרמניה לטובת הארכיון. הארכיונאים שפעלו בו עד כניסתה של זיוה לתפקיד הדגישו את הקולקטיב על חשבון האינדיווידואל. הארכיון התמקד באיסוף חומרים כתובים, עיתונים, פרסומים וסיקור ישיבות והחלטות קיבוץ. עלונים רבים הופקו במרוצת השנים בקיבוץ, כולם בלא תצלומים נלווים. התקציריים של ישיבות הקיבוץ תויקו בקפדנות. תצלומים של חברי הקיבוץ, שצילמו צלמי הקיבוץ, אורגנו בעבר לפי קטגוריות המבוססות על הענף והשיוך המקצועי של המצולמים. תצלומי ילדים קוטלגו לפי השיוך לבתי ילדים ולפי קבוצת גיל.

התצלומים הוחזקו בתוך מעטפות, עם ציון כרונולוגי. קטגוריות השיוך של המעטפות היו נהירות לחברי הקיבוץ עצמם: 'קבוצת זית', 'קבוצת תומר' וכדומה. כמות המידע הנשמר לגבי האנשים המצולמים הייתה נתונה להחלטותיו של הארכיונאי ותלויה במידת ההשקעה שלו בכל תצלום ותצלום וכידע שצבר עליו, שהיה תלוי בנגישות אליו. מובן שהתצלומים לא היו ממוחשבים וגם לא מקוטלגים בקטלוג נגיש. הארכיונאים שקדמו לזיוה עברו בהיקף חלקי וזמנם היה מוגבל. הם לא העדיפו תצלומים על חומר כתוב ולכן עד לבואה של זיוה לא הועלתה יזמה לשפר את החומרים ואת צורת קטלוגם, כמו כן התברר לזיוה שברבים מן התצלומים של דור המייסדים לא צוינו שמות החברים, כפי שהם לא צוינו בספר על הקיבוץ שיצא לאור במלאת לו 25 שנה. עם זאת, במהלך כל השנים הפעיל הקיבוץ לצרכיו צלמים, שהפיקו תצלומים המשקפים באופן חזותי את אורח החיים השיתופי ואת הערכים הסוציאליסטיים. הצלמים תיעדו את הפעילות הקהילתית, את חגי הקיבוץ, את הפעילות החינוכית בבתי הילדים ואת ענפי המשק. כבעבר גם היום מוצגים לעתים התצלומים שבארכיון בחדר האוכל לרגל אירועים מיוחדים. בהיותם בתוך הארכיון, אגרו התצלומים כוח בעיני צופיהם וסיפקו עדות מוצקה למימוש צורת חיים נכספת, זו שחברי הקיבוץ הראשונים שאפו אליה, בחברה חלוצית, שוויונית וסוציאליסטית. לתצלומים השמורים בארכיון היה לכאורה הכוח להפוך דימויים למיתוסים לבתי מעורערים בעין המתבונן.

זיוה נולדה בקיבוץ. הוריה היו בני דור המייסדים, אביה היה צלם וממנו, היא טוענת ירשה את רגישותה ואת אהבתה הרבה לצילום. משהחליטה לעבוד בארכיון היא התוותה תכנית לבנות מחדש ארכיון המשקף את תפיסת עולמה העכשווית, הפמיניסטית, ותפיסות עולם שנותנות מקום לאינדיווידואל בתוך הקולקטיב. לא היו לה אשליה בקשר לטיבה של החברה הקיבוצית. היא טענה שזו חברה סקסיסטית שמפלה נשים לרעה.

אחת מפעולותיה הראשונות של זיוה הייתה סקירה שיטתית של כל התצלומים וציון שמות האנשים שזיהתה, מלאכה שטרם הגיעה אל סיומה. התפיסה הפמיניסטית קיבלה ביטוי בשינוי הקטגוריות בארכיון והכנסת קטגוריה חדשה: משפחות ביולוגיות וילדיהן. קטגוריה זו לא הייתה קיימת קודם לכן מכיוון שבעבר שויכו כל חבר וחברה לענף הייצור שעברו בו, והילדים שויכו לבתי הילדים. הנשים לא הוכרו כאמהות. אמהות, כמוה כהורות, לא הייתה קטגוריה בארכיון. כשזיוה החלה בעבודתה היא בנתה קטגוריות נפרדות על פי מגדר: האחת לחברי קיבוץ והאחרת לחברות קיבוץ, וכאמור, קטגוריה נוספת למשפחות ביולוגיות. הילדים קוטלגו

תצלומי ילדים לפי קבוצות בכתי ילדים: קבוצת זית וקבוצת ערבה.
ארכיון קיבוץ שער הגולן

אפוא פעמיים, עם קבוצת הילדים בקטגוריית 'חינוך', ועם הוריהם הביולוגיים בקטגוריית 'משפחות'. כך החדירה זיוה את התפיסה שלמשפחה הביולוגית יש זכות לגיטימית להתקיים בתודעת הקיבוץ, שהקיבוץ לא החליף את מקומה של המשפחה, ושהילדים שייכים קודם כול להוריהם ורק אחר כך לקיבוץ.

קטגוריות שמצאתי בארכיון של הקיבוץ:

- חגים
- תרבות
- חברי קיבוץ ומשפחותיהם
- חברים שהלכו לעולמם⁹
- חברים קודמים
- נוף וסביבה
- ענפי חקלאות
- חברה
- חינוך

בשיחה עמה סיפרה לי זיוה שכשהחלה את עבודתה בארכיון קיבלה הנחייה לראיין כל אחד מחברי המשק כדי לאסוף פרטים ביוגרפיים לארכיון. השאלה הראשונה שנתבקשה לשאול הייתה היכן ובאיזו שנה הצטרפו המרואיינים לתנועת השומר הצעיר. התנועה לא גילתה עניין בפרק חייהם שלפני הצטרפותם לתנועה. זיוה שינתה את נוסח השאלות בטופס והוסיפה שאלות על בית אבא ועל העבר שלפני התנועה. כיום שוקדת זיוה לבנות אילן יוחסין לכל חברי הקיבוץ המעוניינים בכך כדי לשמר את מורשת משפחתם דורות אחורה ככל שמתירה הידיעה.

9 זיוה מקצה מקום מיוחד לחברי קיבוץ שהלכו לעולמם ולמשפחות מורחבות של חברי קיבוץ.

על פי התפיסה ההיסטוריוגרפית של זיוה יש לתת את הדעת לשאלת המורשת שתישאר לדורות הבאים, דורות שלא היו חלק מהתנועה ההתיישבותית. איך למשל יבינו הילדים בעתיד מה היה בית הילדים בקיבוץ? עבודתה היא דוגמה לדרך העבודה המקובלת היום בארכיונים הקיבוציים, המעניקה לארכיונאי חופש פעולה ניכר בלי שיהיה נתון לביקורת. לדוגמה, זיוה החליטה לחדש מיזם צילום דיוקנאות של חברי הקיבוץ לרגל חגיגות שבעים שנה לקיבוץ. גיליון צילומים שהוכן כלל רק פורטרט משפחתי של חברי הקיבוץ, הפקה מקורית מ-1987 והפקה חוזרת ב-2000, הכוללת את כל חברי הקיבוץ ובני משפחותיהם, בין שעזבו בין שחיים בקיבוץ.

מיזם נוסף שלקחה זיוה על עצמה הוא לבנות מוזאון לבתי הילדים בקיבוץ כדי לשמר את הזיכרון הקולקטיבי הקשור בהם למען הדורות הבאים. לשם כך היא אוספת אביזרים הקשורים לחיים בבתי הילדים ושומרת אותם לעת עתה בארכיון.

תמונת הבכורים

סקולה שואל: How is historical and social memory preserved, transformed, restricted and obliterated by photographs? What futures are promised, what futures forgotten?

תצלום שלושת הבכורים מדגים כיצד זיכרון חברתי ציבורי משתמר באמצעות פעולתו של ארכיון. קיימת ציפייה שהארכיון הקיבוצי יכיל תצלומים המשקפים את חזונה של החברה הקיבוצית, חזון שהמתבונן חוזר ומטמיע בתצלומים עצמם. בתצלום הזה, שצולם ב-1951, נראים שלושה בחורים צעירים. אלה הם שלושת הבנים הבכורים של הקיבוץ: על גב התצלום רשומים שמותיהם, חגי שפירא, איתן עברי, דני עברי, ולאחר מכן המילים: הבנים הבכורים, קבוצה מספר 1 ושוב: שלשת הבנים הראשונים. המילה בן והמילה בכור בתרבות העברית היהודית מכילות מסרים עמוקים של בכורה, של אחריות, של הקרבה ושל ירושה ומורשת. על הבנים, בעיקר על הבכורים אך גם על הבאים אחריהם, מרחפת סכנה. המושג הקרבה והמילים בנים ובכורים סמוכים זה לזה, והחיבור ביניהם מתקיים הן אצל הצופה הן בפרשנות הטקסט שעל גב התצלום.

אפשר היה להסתפק בציון השמות, בלי התוספות. תוספת המילים מעוררת אצל הצופה העכשווי שאלות: היכן הם היום? האם הם נלחמו במלחמות? האם שרדו? נטל הקיום נופל בכת אחת על כתפי בחורים צעירים אלה מעצם חיבור המילים לשמותיהם.

בנים בישראל מתגייסים לצבא, גברים הולכים לקרב. לידתו של בן זכר במדינת ישראל מקושרת עם פרדה, אבדן והקרבה. לא התצלום לכשעצמו הוא המייצר את המסר וגם לא הטקסט לבדו. המסר הוא תלוי טקסט, והחיבור של הטקסט והתצלום הוא היוצר את האנלוגיה ואת המסר. ברוב המקרים המידע הרשום מאחורי תצלומים בארכיון הוא נייטרלי ומציין אירועים ונתונים בעלי חשיבות כגון שמות ותאריכים. תצלום זה יוצא דופן כיוון שהמילים המוספות מרחיבות

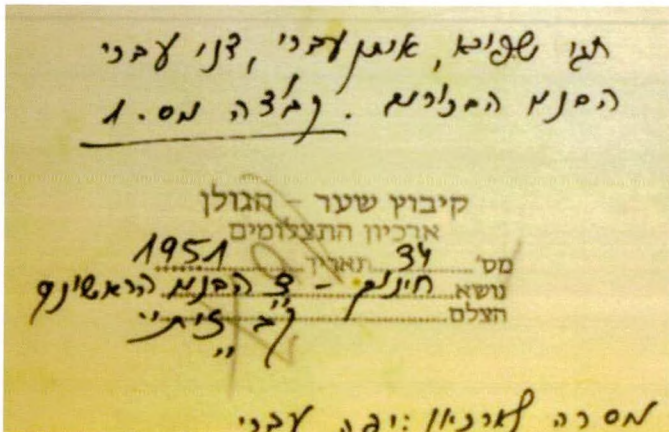
פורטרט משפחתי של חברי הקיבוץ, הפקה מקורית מ־1987 והפקה חוזרת בשנת 2000
הכוללת בתוכה את כל חברי המשק ומשפחותיהם,
אלה שעזבו את הקיבוץ ואלה שחיים בקיבוץ

תצלומים של חפצים ישנים שזוהו שומרת למוזיאון עתידי לבתי הילדים

את ממדי הביטוי של האידאולוגיה הקיבוצית. הכיתוב המיוחד עושה אותו למסמך המתעד רגשות של הקהילה לגבי שלושת הבחורים הללו ותקוות הנתלות בהם בדבר שימור החזון הקיבוצי.

כך משלב הארכיון בין כתליו טקסטים ודימויים שהחיבור ביניהם מייצר קונוטציות המעבירות מסרים אידאולוגיים. במקרה הנדון ההתערבות הטקסטואלית יוצרת קונוטציה חדשה. הרפרנט כאן הוא החברה הקיבוצית, המפרשת את משמעות התצלום ואת הקודים שלו מבעד למנסרה של החברה הקיבוצית והאידאולוגיה הקיבוצית. הכוח הדנוטטיבי של התצלום טמון בעובדה ששלושת הצעירים המחייכים נראים מאוגדים ושותפים ברגע חיובי. הצעיר במרכז לבוש בחולצה 'שומרית' (חולצת 'השומר הצעיר', כחולה בעלת שרוך לבן) והצעיר מימין לבוש בחולצה לא-מכופתרת ומפתחה נחשף חזהו. שני פרטים אלה הם קודים מוכרים שחברי הקהילה הקיבוצית מזהים אותם בקלות. התצלום במשולב עם הטקסט

שלושת הבנים הראשונים של הקיבוץ, קבוצת הזית, 1951

בונה רפרנט מכיוון שאת קוד טקסט שמאחורי התצלום במלואו יכולים לפרש רק הרפרנטים עצמם. עצם ההתבוננות המשותפת בתצלום ובמסר הטקסטואלי הקונוטטיבי שמאחוריו הוא תהליך המאגר את הצופים כרפרנטים, כחברה מאוגדת היכולה לקרוא את הקודים בתוך הארכיון, לזהות אותם ולפרשם. הצופה העכשווי, שאינו רפרנט מתוך החברה הקיבוצית דאז, מעניק לשילוב של התצלום והטקסט פרשנות שונה.

סיכום

הארכיון הוא מוסד בעל כוח בחברה, כוח הנשען על תפיסת הנייטרליות והאובייקטיביות שלו. הארכיונאי הוא בעל אחריות כלפי המידע, ואת החומרים שהוא בוחר להכניס לארכיון יש בידו להציג כרצונו. כך הוא צובר כוח מול הדימויים החזותיים והצילומיים של חברי הקיבוץ המופיעים בתצלומים. התנועה הקיבוצית הייתה ערה לכוחו של הארכיון ובחרה להקים בכל קיבוץ ארכיון עצמאי משלו במקביל לארכיונים המרכזיים של התנועה.

עבודתו של הארכיונאי בקיבוצים, כיוון שאיננה יצרנית, לא זכתה מעולם להערכה רבה בקיבוצים. חוסר ההתייחסות בעבודתו של הארכיונאי אפשר לו חופש פעולה להביא לשינויים. בחרתי להציג ארכיונאית בת קיבוץ שער הגולן, בת לאנשי דור המייסדים ובעלת השקפה פמיניסטית, שהכניסה מגמה של שינוי וחדשנות בעבודתה בארכיון בהתאם לתפיסת עולמה האישית. היא עשתה זאת בין היתר באמצעות הוספת קטגוריות קטלוג: משפחות ביולוגיות, משפחות מורחבות של חברים שאינן גרות בקיבוץ וחברים שהלכו לעולמם, וכל זאת בלי לגרוע מהקטגוריות הקיימות. לסיום הדגמתי ניתוח סמיוטי של תצלום בודד. ניתוח זה מפרש קודים חברתיים המוכרים לחברי הקיבוץ ומתייחס אל חברי הקיבוץ בתור קהל של רפרנטים, ובכך הוא מייחד אותו בהשוואה לכל קהל אחר. המידע שהארכיונאי רושם על גב התצלום נעשה לקוד, המוכן לרפרנטים בלבד, הלוא הם חברי הקיבוץ. קודים כאלה הם תוצר של תפיסת עולם של הקהילה הקיבוצית ותוצר של עבודתו של הארכיונאי.